

Az atomkárért való polgári jogi felelősség szabályozásának sajátosságai

✎ Sándor István egyetemi tanársegéd, Eötvös Lóránd Tudományegyetem (Budapest)

Török Gábor tudományos főmunkatárs, MTA Állam- és Jogtudományi Intézete (Budapest)

Az atomenergiáról szóló 1996. évi CXVI. törvény V. fejezete *alapjaiban új szabályozást* hoz létre az atomenergia alkalmazásával kapcsolatosan keletkezett károkkért való felelősség és károk megtérítése tárgy körében. Az új magyar szabályozás támaszkodik az atomkárokért való polgári jogi felelősségről szóló Bécsi Egyezmény rendelkezéseire, figyelembe veszi a Párizsi Egyezmény szabályait és ezáltal követi az atomkárokért való polgári jogi felelősség szabályozásának általános nemzetközi tendenciáját. Tanulmányunkban - amellyel, hogy e speciális szabályozást nyert felelősségi alakzat kialakulásának történetét és jelenlegi szabályozását ismertetjük - azt kívánjuk vizsgálni, hogy az atomkárokért való felelősség *miként helyezhető el* a hagyományos polgári jogi felelősség rendszerében, illetve miben leli sajátosságait.

I.

Az atomkárokért való polgári jogi felelősség koncepciójának jogtörténeti előzményei

1. A felelősségi formák tanulmányozása során megkülönböztethetünk vétkességi és vétkességtől független, *objektív felelősségi rendszereket*. A vétkességi felelősség esetén nemcsak az szükséges, hogy a károkozó cselekménye és a kár között okozati összefüggés álljon fenn, hanem az is, hogy a kár a károsult felróható, vétkes magatartásából eredjen, egyébként kártérítési felelőssége nem áll be. A pusztán okozatossági, objektív felelősség esetében elegendő azt vizsgálni, hogy a kárt szenvedett a kárt kinek a tevékenysége, esetleg nem tevése következtében szenvedte el. Ebben az esetben a károkozó felelős-

sége szigorúan objektív körülményeken alapul, (pld. termékfelelősség). Meg kell állapítanunk azonban azt, hogy még az objektív felelősség esetében is lehetősége van a károkozónak arra, hogy felelősségét bizonyos körülmények között kimentse (pld. vis maior, vagy a kárt szenvedett vétkessége esetében), ami mentesíti őt kártérítési kötelezettsége alól. Általánosságban láthatjuk, hogy a felelősség alóli mentesülés *inverz* arányosságban áll a kockázat fokával. Ennél is szigorúbb felelősségi fokozatot jelent az eredményfelelősség, hiszen az objektív felelősség csak a *casus minor*ig terjed, míg az eredményfelelősség a *vis maior*ból eredő károkat is magában foglalja és csak a károsult saját magatartásával előidézett kár esetén ad kimentési lehetőséget.

Már az ősi római jogban is megfigyelhetjük, hogy az individuális felelősséget elismerték, de a jog nem igényelt vétkességet a felelősség megállapításához, valamint nem tett különbséget polgári és büntetőjogi felelősség között.¹ A modern kor objektív felelősségi alakzatának gyökerét láthatjuk a római jogban az állattartók felelősségében megjelenni. Az állattartó köteles a tulajdonában álló állat által személyben vagy vagyontárgyban okozott károkat megtéríteni, melynek oka az volt, hogy az állat tettei nem ellenőrizhetők, és ezáltal akkor is kárt okozhat, ha ez a tulajdonosának nem felróható.²

2. Az objektív felelősség robbanásszerű fejlődése az *ipari forradalom* adventjén, a 18. sz. végén, 19. sz. elején érkezett el.³ Az ipari tevékenységek egyre komplexebbek lettek, így az ebben rejlő hibákból eredő károk mértéke nagymértékben túlmutatott az egyes természetes személyeknek okozható egyedi károk mértékén, ezért a vállalkozók és társaságok harmadik személyek által nyújtott biztosításokra támaszkodtak a lehetséges kártérítési igények fedezetének megléte érdekében. En-

1 A felelősség fogalmának kidolgozása csak a 18. századi természetjogászok munkásságának eredménye volt, a római jogban ezt a fogalmat nem használták. Bővebben ld. Földi, A. - Hamza G.: A római jog története és institúciói. Budapest, 1996. 415. és 574. old.

2 Bővebben ld.: Földi A. - Hamza G.: id. mű 569. old. és Molnár I.: A római magánjog felelősségi rendje. Szeged, 1993. 92. old. Molnár rámutat továbbá arra is, hogy a római jogban az állattartó felelőssége, mint tulajdonosi felelősség az állat véletlen károkozásai esetén tiszta eredményfelelősséget valósított meg. (Molnár I.: id. mű 88. skó., valamint D. 9.1.5; D. 9.2.52.3.)

3 A szerződésen kívüli károkozásért való felelősség történeti és összehasonlító jogi aspektusait tekintve ld.: Eörsi Gy.: Összehasonlító polgári jog. Budapest, 1975. 318. sk old.

nek hiányában ugyanis egyrészt az alkalmazott technikák folytán az akár vétkesség nélkül bekövetkező károk valószínűsége megnőtt, másrészt pedig a bonyolult ipari technikák alkalmazása miatt a vétkesség tekintetében a kárt szenvedők számára a bizonyítékok feltárása okozott volna aránytalan nehézséget, ill. gyakorlatilag lehetetlen volt.

Az iparban jelentkező új helyzetre érkezett a jog válsága az objektív felelősségi alakzat kidolgozásával. A legismertebb precedensek közé tartozik a brit Lordok Házának döntése az 1868-as *Rylands v. Fletcher* ügyben, Franciaországban pedig az 1804-es *Code civile* 1384 cikkelye mondta ki, hogy nemcsak azért a kárért felelős valaki, amit saját maga okozott, hanem azért a kárért is, amit az ő hatalma alá tartozó vagy őrizetében lévő tárgy okoz. Az erre a paragrafusra alapozott keresetek esetében először a károsultnak kellett bizonyítania, hogy a dolgot hatalma alatt tartó személy vétkes volt, de később a bíróságok vélelmezték a vétkességét, hasonlóan az objektív felelősséghez, így a károsultnak csak az okozatot kellett bizonyítania az objektum és a kár között. A francia jogból eredő jogrendszerek átvették a *Code civile* ezen szabályozási módszerét. Más európai országokban, mint például Németországban, Svájcban és Ausztriában objektív felelősséget speciális jogszabályok hoztak létre különösen veszélyes tárgyakra, így külön törvényben szabályozták az első nagyüzemek működését és az abból eredő veszélyeket.⁴

Magyarországon a 19. század második felében, az iparosodás folytán jött létre az első jelentős törvényi objektív felelősségi forma, az 1874. évi 18. tc.-ben, mely a vasút objektív felelősségét határozta meg a német vasúttörvényhez hasonlóan.⁵ A magyar vasúttörvény csak vis maior, harmadik személy cselekménye és a károsult önhibája esetén adott kimentési lehetőséget. A vasút objektív felelősségét terjesztette ki később a bírói gyakorlat a többi veszélyes üzemre (gépkocsi, repülő, villamos, stb.).

3. Az objektív felelősség gondolata valójában a kockázattal való felelősségen alapul. A kockázatos tevékenység esetén nagy a valószínűsége annak, hogy baleset következik be vagy hogy a kár súlyos lesz. A kockázattal való felelősség tehát azt jelenti, hogy az a személy, aki kockázatos tevékenységet folytat, vagyis aki a kockázattal való felelős, annak viselni kell az abból eredő károkat is, így a kockázat létrehozását mintegy eredeti bűnként kell elbírálni. A különösen kockázatos tevékenységek eseté-

ben a kormánynak két lehetősége van, vagy tiltja a veszélyes tevékenységet, vagy csak meghatározott biztonsági előírások betartása mellett lehet azt végezni és az üzemeltető teljes felelősséget vállal minden jogellenes következmény esetére. Az objektív felelősségnek a kockázatos tevékenységek esetére való előírásának okait abban kereshetjük, hogy az méltányos, hogy az a személy, aki a kockázatot létrehozta, viselje az abból eredő károkért is a felelősséget, mert az üzemeltető van abban a helyzetben, hogy felügyelje a saját tevékenységét és ő ismeri legjobban az abból származó veszély lehetőségét és tehet megfelelő lépéseket az esetleges baleset megelőzésére, valamint az üzemeltető van abban a helyzetben, hogy biztosítsa kár esetére a megfelelő kompenzációt.

Az ipari változásokat követő legiszlációs törekvésekhez képest csak időben lemaradva válaszolt a társadalmi változásokra a jogtudomány, melynek képviselőit *Binding* okozatossági teóriája rázza fel.⁶ Az objektív felelősség egyes esetekre való előírásának gazdasági alapját támasztja alá az ún. *aktív interesse elve*. *Mataja Viktor* osztrák professzor dolgozta ki azt, hogy aki pénzügyileg profitál valamely másokra nézve kockázatos tevékenységből, annak viselnie kell az ebből eredő esetleges károkat is, vagyis gazdasági fogalommal, a vállalkozó tevékenységből eredően harmadik személyeknek potenciálisan okozott kár az valójában nem más, mint költség. Az a vállalat pedig, amely nem tudja fedezni az ilyen kártelepítést, az valójában csak „parazita vállalkozás”, és erre a társadalomnak nincs szüksége. A *Max Rümelin* által kidolgozott és *Müller-Erzbach* révén továbbfejlesztett *veszélyesség elve* (*Gefährdungsprinzip*) a szakirodalomban az egyik legelterjedtebb elv, amely szerint az egyes vállalkozások különös veszéllyel járnak, és ezért kell ezeket a tevékenységeket kivételes felelősség alá helyezni, hiszen ha valaki különös veszéllyel járó tevékenységet folytat, úgy ennek következményeiért, függetlenül vétkességétől, felelősséggel tartozik.⁷

A megelőzés elve és méltányosság mellett további lényeges elméleti alapot jelent a *kárfelosztás elve*, mely szerint a társadalomnak és a nemzetgazdaságnak az érdeke az, hogy a kártelepítést háttérbe szorítva a kárfelosztásról gondoskodjon. Ezért fontos eleme a veszélyes tevékenységekből eredő potenciális károk viselésének megfelelő biztosítása, vagy más pénzügyi garanciával való fedezése, hiszen a károsultak alapvető érdeke, hogy a károkozó felelősségének megállapítása mellett a felmerülő káraik megtérítése iránti igényük kielégítést nyerjen.

4 Az 1838-as vasúti törvényt tartják az első ilyen típusú szabályozásnak, melyben a porosz törvényhozás előírta a vasúti szállítással kapcsolatban felmerülő mindennemű személyben és vagyonban bekövetkező károk megtérítését. *Marton Géza* rámutat arra is, hogy ezt időben megelőzte a magyar 1836. évi XXV tc., melyben a közlekedési vállalatok és berendezések szabályozása kapcsán a vállalat kártérítési kötelezettséggel tartozott a vétkesül okozott károkért is. (ld.: *Marton G.*: A polgári jogi felelősség. Budapest. é.n. 73. old. és 213. lj.)

5 Id.: Magyar jogtörténet. Szerk.: *Mezey B.* Budapest, 1996 143. és k.o.

6 Az egyes elméleteket bővebben ld.: *Marton G.*: id. mű 78. sk old.

7 Ez az elv érvényesül a magyar elméletben is, *Marton* szerint ez alapján munkálták ki a „veszélyes üzemek” tárgyi felelősségét. *Marton* azonban ezt az elvet alapvetően elhibáztattnak tartja: „Mindeme nagy elterjedtsége ellenére tárgyilagossá kritikai nem nehéz megállapítani, hogy az egész tan belsőleg logikátlan, értéktelen, ezért tarthatatlan s nem tekinthető másnak, mint nagy tudományos tévedésnek, melyről itt csak azért kell megemlékezni, hogy értéktelenségét kimutatva az egész teret kizárjuk a felelősség elméleti magyarázata köréből.” (*Marton G.*: id. mű 83. old.)

II.

Az atomkárokért való felelősség jogi szabályozásának kezdetei

1. Az atomkárokért való felelősség kialakulásának elemzése során *négy fontos tényezőt* említ meg az OECD Nemzetközi Atomenergia Ügynökségének [International Atomic Energy Agency (IAEA)] tájékoztató kiadványa,⁸ egyrészt, hogy e speciális felelősségi forma nemcsak hogy kísérte, de megelőzte a nukleáris energia polgári felhasználását, másrészt alapvetően *eltér* ennek szabályozása az általános kártérítési felelősségi szabályozástól, továbbá az atomkárokért való felelősség biztosítása a kezdetektől *végigkíséri*, sőt sok esetben meg is előzi a jogi szabályozást, *végül* pedig e felelősségi forma *nemzetköziesített* a nukleáris ipar kibontakozásától kezdve.

Az első nemzeti felelősségi törvény az Amerikai Egyesült Államokban 1957-ben, Európában pedig 1959-ben született meg. 1960-ban az OECD elődje, az OEEC egésze alatt hozták létre a *Párizsi Egyezményt*,⁹ majd 1963-ban a *Brüsszeli Egyezmény* egészítette azt ki az üzemeltetők felelősségi korlátain felüli kártérítések finanszírozása tekintetében. Ugyanebben az évben született meg Bécsben az atomkárokért való polgári jogi felelősségről szóló *Bécsi Egyezmény* is. A Bécsi Egyezményt ratifikáló államok nemzeti törvényhozásai kötelezővé tették az Egyezmény rendelkezéseit, és az azt nem ratifikáló államok is elfogadták annak főbb elveit, az üzemeltető abszolút is kizárólagos felelősségét a személyekben és vagyonganban bekövetkező atomkárokért, az üzemeltető kötelezettségét a felelősségének pénzügyi fedezetének rendelkezésre állására (általában biztosításra), valamint az atomkárok megtérítésére irányuló igények benyújtásának időbeli korlátaira.

2. A *Párizsi Egyezmény*hez 1962-ben készült jegyzőkönyv harmonizálta rendelkezéseit a Bécsi Egyezmény-nel, míg az 1982-es jegyzőkönyv az elszámolási egységet SDR-re váltotta fel és kisebb technikai módosításokat eszközölt. A *Párizsi Egyezmény* nyitott minden OECD ország számára, míg az azon kívüli államok az Egyezmény tagjainak egyhangú egyetértésével csatlakozhatnak.¹⁰ Az Egyezmény csak a ratifikáló államok területén bekövetkező nukleáris incidensekre terjed ki, ha csak a ratifikáló tagállam törvényhozása másként nem rendelkezik.

Az Egyezmény *szigorú és kizárólagos felelősséget* határoz meg az üzemeltető számára, amely alól csak fegyveres konfliktus, lázadás, polgárháború, felkelés és a ra-

tifikáló tagállam legizslációjának döntésétől függően, természeti katasztrófa esetén mentesül. Számos állam élt ezzel a lehetőséggel és a természeti katasztrófa esetére sem mentesítette az üzemeltetőt felelőssége alól, arra hivatkozva, hogy az üzemeltető előre láthatja, de legalábbis előre kellene hogy lássa, azt, és megfelelő óvintézkedéseket tehet ez ellen. Több üzemeltető felelőssége is felmerülhet valamely nukleáris incidens esetén, ilyenkor őket egyetemleges és korlátlan felelősség terheli.

Az Egyezmény *tíz évben* határozta meg az elévülési időt, de feljogosította a tagállamokat egy ún. „*discovery rule*” beiktatására, amely alapján legalább két éves felderítési időt lehet meghatározni, mint relatív elévülési időszakot. Az objektív tíz éves elévülési idő lopott, elvesztett, illetve bűncselekmény alapján az üzemeltető hatásköre alól kikerülő atom esetén húsz évre nő.

Az Egyezmény a kárfelosztás elve alapján kötelezővé tette az üzemeltető felelősségének pénzügyi garanciáit megteremtteni, így ilyen garancia a felelősségbiztosítás, a bankgarancia, a zálogjog, vagy az állam garanciavállalása. Szállítás esetén kötelező a szállítónak kárfelölősségének pénzügyi fedezetét bizonyító igazolást kiállítania.

3. Az Egyezmény szerint az atomkárokért való felelősség *csak az üzemeltetővel szemben* érvényesíthető, vagy ha a tagállam joga ezt lehetővé teszi, úgy a biztosítóval, vagy más pénzügyi fedezetet nyújtóval szemben. Annak az államnak a bírósága jogosult elbírálni az atomkárfelölősség kapcsán felmerülő jogvitát, amely területén a nukleáris incidens történt, kivéve, ha az incidens helye nem behatárolható, vagy az incidens a tagállamok területén kívül történt. Kétség esetén az Európai Nukleáris Bíróság (*European Nuclear Tribunal*) határoz illetékességi kérdésekben.

A *Párizsi Egyezmény* értelmében az üzemeltető csak a személyben és vagyontárgyakban bekövetkezett károkat köteles megtéríteni, de a környezeti károkat, a károk elhárításával vagy megelőzésével kapcsolatos költségeket nem.

1960. július 29-én a *Párizsi Egyezmény* tagjai aláírták a *Brüsszeli Egyezményt*, amely a *Párizsi Egyezmény* kiegészítését szolgálja. Ezt az Egyezményt is kétszer módosították jegyzőkönyvben, 1964-ben, és 1982-ben.

4. A *Brüsszeli Egyezmény háromfokú kompenzációs rendszert* hozott létre. Első szinten az üzemeltető felelősségbiztosítása vagy érte vállalt más pénzügyi garancia áll a *Párizsi Egyezmény* alapján megalkotott nemzeti törvényekben meghatározott maximumig. Második szinten az üzemeltető magánbiztosításának vagy más pénzügyi garanciájának fedezeti összege és a 175 millió SDR közöt-

8 Liability and Compensation for Nuclear Damage. An International Overview. OECD Nuclear Energy Agency. Párizs, 1994. 10. old.

9 Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy.

10 Az Egyezmény 16 eredeti aláírója közül 13 ratifikálta azt, majd 1972-ben Finnország csatlakozását követően egy év múlva lépett hatályba. Jelenleg a *Párizsi Egyezménynek* a következő országok tagjai: Belgium, Dánia, Finnország, Franciaország, Németország, Görögország, Olaszország, Hollandia, Norvégia, Portugália, Spanyolország, Svédország, Törökország és Nagy Britannia.

ti összeget az üzemeltető tagállam kormányának kell fedeznie. A harmadik szinten fennmaradó összeget, 175 millió SDR és 300 millió SDR közötti összeget a tagállamok közös hozzájárulásukkal fedezik, mely hozzájárulásuk mértékét egy speciális képlet alapján határozzák meg a GNP és az egyes tagállamokban található atomerőművek kapacitása alapján.

A Párizsi Egyezményrel egyidejűleg az IAEA is elhatározta, hogy létrehozza saját egyezményét e tárgykörben, és 1963-ban az IAEA tagjai aláírták a Bécsi Egyezményt, amely 1977-ben lépett hatályba és nyitott valamennyi ENSZ tagállam részére.¹¹ A Bécsi Egyezmény tartalmában meglehetősen hasonlít a Párizs Egyezmény szabályozásához, azonban koncepciójában sokkal flexibilisebb szabályozást tartalmaz.¹²

III.

Az atomkár felelősségbiztosítása

1. Nem túlzás azt állítani, hogy az atomkárért való felelősség *nem létezne, ha az nem nyugodna szilárd biztosítási alapokon*. A vállalkozók nem vállalták volna a kockázatot, melyet az esetleges balesetekből eredő károk jelentenek, ha nem állt volna rendelkezésükre valamilyen pénzügyi biztosíték mind az atomerőművekben keletkező, mind pedig harmadik személyeknek okozott károk kompenzálása tekintetében. A felelősség idő, és összegbeli korlátozásának egyik fő oka a biztosítási kapacitás korlátaiban keresendő. Az üzemeltető felelősségének időbeli maximálása az atom és nukleáris anyagok által okozott betegségek (rák) jelentkezésének időbeli elhúzódásában, valamint ennek következtében az okozati összefüggés bizonyíthatóságának nehézségeiben keresendő.

2. Az atomkárfelelősség és biztosítás történetének érdekes aspektusa, hogy a legkorábbi intézkedések megtételére az atomkárért való felelősség biztosítására 1956/57-ben már sor került, az első nemzeti felelősségi törvényeket megelőzően és a nemzetközi *egyezmények elfogadása előtt*. Az 1940-es évek végén és az 1950-es évek elején csak a kormányzatok voltak érdekeltek a nukleáris energia iparban, hogy hatékony és független energiaforrást biztosítsanak a gazdasági fejlődéshez. Néhány országban állami, máshol magánszférában felállított atomerőművek jöttek létre állami ösztönzésre. Ezzel egyidejűleg a biztosító társaságok is nagy figyelmet szenteltek az atomenergiának, mint perspektivikusan potenciális károkat eredményező baleset forrásának. *Kezdetben* a biztosítók álláspontja az volt, hogy az

atomkár *ki kell rekeszteni* a létező biztosítási feltételek alól, így 1957-től kezdve a biztosítók egyes országokban kizárták az atomkár az általános fedezeteik köréből. Ugyanakkor egyértelmű volt, hogy az atomipar nem fog fejlődni egy speciális felelősségbiztosítás nélkül, és valószínűtlen volt, hogy az atomkárokért az üzemeltető harmadik személyek irányában, saját forrásból helyt tud állni. Kérdéses volt továbbá, hogy ha az atomkár az általános biztosítási feltételek köréből kirekesztik, úgy az *áldozatok kompenzálása* miként történik meg. Ehhez kapcsolódott egy harmadik probléma, miszerint ki téríti meg *az üzemeltető kárait*, ha az általa felállított üzemben, melybe nagyszámú befektetést eszközölt, károk keletkeznek. A válasz nyilvánvaló volt: a biztosító társaságoknak kell egy speciális biztosítás formájában biztosítaniuk mind az atomreaktorokban, mind pedig a harmadik személyekben bekövetkező károkat.

3. Az atomreaktorok által harmadik személyeknek okozott károk biztosítása tekintetében *számos probléma* vetődött fel, mivel keveset tudtak az atomenergia kockázatosságának mértékéről, egy baleset által okozott kár várható mértéke nem volt előre kalkulálható, a balesetek gyakoriságára nézve nem voltak adatok és nem is lehetett prognosztizálni, keveset tudtak a károk lehetséges formáiról, csak az volt ismert, hogy a személyes sérüléseket csak hosszú évek múltán lehet megállapítani.

Az egyes biztosító társaságok által nyújtott egyedi biztosítások helyett érdekszövetségek, *pool*-ok jöttek létre, melybe társaságok önkéntes alapon csatlakoztak. A szervezeti és működési szabályzatot a *pool agreement* tartalmazta. Az USA-t kivéve, ahol két pool is működik, minden ország létrehozta a saját atombiztosítási érdekszövetségét. Számos országban, pld. Nagy Britannia, USA, Brazília, Kanada, Japán, Korea, Dél-Afrika, és Tajvan, a pool állít ki a saját nevében üzletpolitikát és gyűjti be a biztosítási díjat. Más országokban, ahol a pool-ok nem rendelkeznek jogosultsággal arra, hogy saját nevükben szerződjenek, mint például a kontinentális Európában, ott egy ún. *fronting company* lép fel a saját nevében a pool megbízásából. Ebben az esetben a fronting company gyűjti be a díjat és kezeli a követeléseket, ha baleset történik.

IV.

A magyar szabályozás

1. Korábban az atomenergiáról szóló 1980. évi I. törvény III. fejezete szabályozta az atomenergia alkalmazá-

11 A csemabili baleset előtt csak tíz tagja volt az Egyezménynek, de azt követően a taglétszám megduplázódott.

12 A leglényegesebb eltérések tekintetében ld. Liability and Compensation for Nuclear Damage, 58 sk old.

sával kapcsolatos felelősséget és kártalanítást. A törvény a nukleáris létesítmény üzemeltetése vagy nukleáris anyag szállítása során bekövetkező üzemzavar vagy egyéb rendkívüli esemény miatt bekövetkező kár esetére írt elő *atomkártalanítási* kötelezettséget. Az atomkártalanítás alá nem eső károk esetében a törvény a Ptk. *fokozott veszéllyel* járó tevékenységért fennálló felelősség alapján írta elő a károkozás elbírálását.¹³ Az atomkártalanítás esetén a károkozó felelősségének *kimentésére* nem volt lehetőség, kivéve, ha a károsult kára szándékos bűncselekményből származott. Az atomkártalanítás módjára és mértékére a Ptk. *kártérítési rendelkezéseit* írta elő a törvény alkalmazni, azzal a megkötéssel, hogy ilyen igényt csak a *kormány által kijelölt szervvel* szemben lehet tíz éves elévülési határidőn belül érvényesíteni.¹⁴

2. Az atomenergiáról szóló 1996. évi CXVI. törvény V. fejezete szabályozza újra az atomenergia alkalmazásával kapcsolatosan keletkezett atomkárokért való felelősséget és az atomkárok megtérítését. A következőkben az *atomkárfelölősség határait* kívánjuk vizsgálni, a káresemények körének, az engedélyes felelősségének és kártérítési kötelezettség mértékének, továbbá a károsult igényérvényesítésének időbeli korlátait figyelembe véve.

2.1. A törvény 2. § u) pontja határozza meg az *atomkárfogalmát* és az 50. §-a adja meg az ez alóli kivételeket. Ennek megfelelően atomkárnak minősül „az emberélet elvesztése, a személyek testi épségében és egészségében keletkezett minden kár, minden anyagi kár, az ezekkel együttesen jelentkező környezeti kár és szerű mértékű helyreállításának költsége, valamint a károk csökkentése vagy elhárítása érdekében ténylegesen végrehajtott, és szerű és szükséges intézkedéssel kapcsolatosan felmerült költség, amennyiben azokat a nukleáris üzemanyag, nukleáris létesítményben lévő radioaktív termék, hulladék vagy nukleáris létesítményből származó, abból kiszállított, illetőleg oda küldött nukleáris anyag révén a létesítményben vagy a szállítás során bekövetkezett rendkívüli esemény okozta”.¹⁵ Az atomkár meghatározása során a nukleáris *létesítményben található* anyagok tekintetében a törvény a bővebb kört felölelő radioaktív anyagokkal kapcsolatos, míg szállítás esetén csak a szűkebb kört felölelő nukleáris anyagokat adja meg.¹⁶ A törvény tehát ezáltal a *nukleáris anyagok szállításával összefüggésben* bekövetkező kárt *nem tekinti atomkárnak*.

A törvény 50. §-a az általános meghatározást tovább szűkíti a felelősséggel kapcsolatban, hiszen a jogalkotó

kivette az atomkár eseteinek köréből az *engedélyes saját kárát*, hiszen nem minősül atomkárnak az a kár, amely egyrészt „a nukleáris létesítmény állagában vagy olyan vagyonban keletkezett, amelyet a létesítmény telephelyén a létesítménnyel kapcsolatban használnak, vagy szándékoznak használni”, másrészt pedig amely „azon szállítóeszköz állagában keletkezett, amelyben az adott nukleáris anyag a nukleáris baleset idején volt”.

A törvény ugyanakkor *megdönthető vélelmet* állít fel amellet, hogy ha valamely kárt nukleáris baleset és egyéb esemény együttesen okozta, úgy az egyéb esemény által okozott kár is atomkárnak minősül, míg *megdönthetetlen vélelmet* állít fel amellet, hogy ha az atomkárt nukleáris baleset és a törvény V. fejezetének hatálya alá nem tartozó ionizáló sugárzás kibocsátása okozta, úgy az ezért a kibocsátásért felelős személy a Ptk. 345. §-a alapján köteles helytállni.

2.2. A szabályozás *személyi hatálya* az atomenergia alkalmazói közül alapvetően csak azokra terjed ki, akik hatósági engedéllyel engedélyköteles tevékenységet folytatnak, így az engedéllyel nem rendelkező nukleáris létesítmény üzemeltetőjére, valamint nukleáris anyagok szállítójára a törvény szabályozása nem terjed ki.

A törvény nem eredményfelelősséget állapít meg, csak *objektív felelősségi* rendszert követ, melyben az engedélyesek számára *exkulpációra* biztosít lehetőséget taxatív felsorolt esetekben. A törvény a kivételek körébe a vis maior klasszikus eseteit vonja (fegyveres összeütközés, háború, polgárháború, fegyveres felkelés, rendkívüli méretű természeti katasztrófa), valamint lehetőséget biztosít az engedélyesnek arra, hogy a károsult súlyosan gondatlan, vagy kifejezetten a kár előidézésére irányuló szándékos és elháríthatatlan cselekvésének vagy mulasztásának következményében bekövetkező kár esetében kártérítési felelősséggel nem tartozik.¹⁷

Az *egyres külföldi államok* szabályozásai eltérőek az üzemeltető felelősségének *kimentési eseteit* illetően. Az üzemeltető felelőssége Japánban, Svájcban és Németországban a legteljesebb, hiszen itt a vis maior-ból eredő károkért való helytállásra is kiterjed. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy az üzemeltető még a háború vagy természeti katasztrófa során keletkező atomkárokért is felelősséggel tartozik. Az üzemeltető felelősségének kimentése általánosságban azonban megegyezik a Bécsi Egyezmény IV. cikkének 2-3. pontjaiban foglaltakkal, és így a károsult súlyos mulasztása, fegyveres konfliktus, háború, polgárháború vagy lázadás és kivételes jellegű természeti katasztrófa nyomán bekövetkező károk

13. vö.: 1980. évi I. tv. 20. § (1) bek.-ét és a 22. §-át.

14. Ez a szerv az Állami Biztosító volt az 1980. évi I. törvény végrehajtására kiadott 12/1980. (IV. 5.) MT. sz. rendelet 28. § (1) bek.-e alapján.

15. ld.: 1996. évi CXVI. tv. 2. § u) pontja.

16. vö.: 1996. évi CXVI. tv. 2. § c) és d) pontjait.

17. „Az engedélyes részben vagy egészben mentesül a 48. §-ban meghatározott felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a károsultat ért kár részben vagy egészben a károsult súlyosan gondatlan, vagy kifejezetten a kár előidézésére irányuló, szándékos és elháríthatatlan cselekvésének vagy mulasztásának a következménye.” (ld.: 1996. évi CXVI. tv. 49. § (2) bek.)

esetén mentesül az üzemeltető a kártérítési kötelezettsége alól.

2.3. Az atomkártért való kártérítési kötelezettség mértéke tekintetében a törvény maximálja az engedélyes felelősséget, atomerőmű, atomfűtőmű és nukleáris üzemanyagot előállító, tároló, illetve feldolgozó létesítmény esetében 100 millió SDR¹⁸-ben, egyéb nukleáris létesítmény, valamint nukleáris üzemanyag szállítása, tárolása során bekövetkező nukleáris balesetenként 5 millió SDR-ben. Több, az atomkártért felelős engedélyes egyetemleges felelőssége esetén sem haladhatja meg kártérítési felelősségük ezt az összeget. A kártérítés maximálása érthető jelenség, azonban vannak olyan államok, ahol ezt a szabályozást másként valósítják meg. Németországban, akárcsak Svájcban és Lengyelországban, korlátlan az üzemeltető kártérítési felelőssége, bár fegyveres konfliktus vagy természeti katasztrófa esetén ezt Németországban az állami garancia mértékében (1 millió DM) maximálják.

A magyar atomtörvényben meghatározott összeghatárok feletti atomkárok esetében a *Magyar Állam köteles* azt megtéríteni, azonban a Magyar Állam felelőssége sem haladhatja meg a 300 millió SDR-t.

Természetesen előfordulhatnak olyan esetek, hogy a felmerülő kár valószínűsíthetően meghaladja a törvényben maximált összegeket, ilyen esetben a kormány jogosult arra, hogy döntsön a kárfedezeti összeg csak egy meghatározott részének felhasználásáról, ill. annak a károsultak kielégítésére fordításáról. Amennyiben a rendelkezésre álló kárfedezeti összeg nem elegendő a károsultak igényeinek teljes kielégítésére, úgy a valamennyiüknek járó kártérítési összeg arányosan csökken.

A károsultak bejelentési lehetőségét a törvény *három éves elévülési határidő*höz köti, ami a károsultnak a kár bekövetkeztéről és az engedélyes személyéről való tudomásszerzésétől, vagy a tudomásszerzésének lehetőségétől áll fenn áll. Az objektív elévülési határidő tíz év, azonban lopott, elvesztett, kidobott vagy elhagyott nukleáris anyag esetén ez húsz évre hosszabbodik meg.

3. A Bécsi Egyezmény módosítására irányuló 1996. július 16-i jegyzőkönyv 11. cikkelyének második bekezdése előírja, hogy amennyiben a kártérítési igények összege meghaladja az üzemeltető helytállási kötelezettségének mértékét, úgy a kártérítés elosztása során az emberéletben keletkező károk és személyes sérülések kompenzálását előnyben kell részesíteni. Amennyiben tehát az összes atomkár megtérítésére nincs lehetőség a pénzügyi fedezet limitálása miatt, úgy az emberélet elvesztéséből és a személyes sérülésekből eredő károk megtérítése *prioritást élvez* az egyéb anyagi károk megtérítésével

szemben ha összevetjük ezt a rendelkezést a Jegyzőkönyv 9. cikkelyének harmadik bekezdésével, amely szerint a tíz év után bejelentett kártérítési igények nem befolyásolhatják a már korábban bejelentett igények kielégítését, úgy egyértelművé válik hogy a jegyzőkönyv a kártérítési igények szempontjából vegyíti a károk minőségi különbség alapján történő prioritizálás elvét, és az időbeliség elvét.

4. A károsultak, függetlenül állampolgárságuktól, nemzetiségüktől vagy lakóhelyüktől, a *Magyar Köztársaság területén kívülről is* bejelenthetik kárigényüket, eltekintve az 1980. évi I. törvény 20. § (3) bek.-ével, amely a külföldi személyek esetén csak nemzetközi szerződés vagy viszonyosság alapján nyújt erre lehetőséget. Az új szabályozás alapvetően megfelel a Bécsi Konvenció XIII. cikkének, amely előírja, hogy tilos az atomkártalanítás során az állampolgárságon vagy ideiglenes lakóhelyen alapuló hátrányos megkülönböztetés. Nemzetközi viszonylatban a Párizsi és Bécsi Egyezményt nem ratifikáló államok a szabályozásuk hatályának megállapítása során eltérő megoldásokat alkalmaztak. Kanada csak az ország területén bekövetkező károkért ír elő kártérítési kötelezettséget, és nemzetközi szerződés alapján ezt kiterjeszti,¹⁹ ettől eltérően a szintén nem tag Japán nem határozott meg területi hatályt az 1961-es és 1989-ben módosított atomkárokért való kártérítésről szóló 147-es számú törvényében, így elvileg a japán üzemeltetők felelőssége az egész világra kiterjed.

A törvény már előre gondoskodik arról, hogy az engedélyesek a kártérítési felelősségüket a konkrét káresemények esetére előre pénzügyi fedezetről gondoskodjanak, így az engedélyes a törvény 54. §-a alapján köteles a kárfelölősségi összege erejéig biztosításról vagy más pénzügyi garanciáról gondoskodni.

V.

Összefoglalás

1. Látható, hogy a nemzetközi tendenciához hasonlóan a magyar atomtörvényben is szervesen összefügg egymással az esetleges károk fedezetének rendelkezésre bocsátása és a kártérítési felelősség beálltának, időbeli korlátainak és mértékének meghatározása. Történetileg már az archaikus római jogban is megjelent az az igény, hogy a károkozó köteles legyen az általa okozott kár teljes megtérítésére, mely elvet a XII. táblás törvényben egyszerűen akként fejezték ki, hogy *rupitias ... sarcito*, azaz a rongálással okozott kárt meg kell téríteni.²⁰ Eltérő szá-

18 „SDR: Special Drawing Rights (különleges lehvívási jog) - a nemzetközi Valuta Alap által meghatározott nemzetközi elszámolási egység” (ld.: 1996. évi CXVI. tv. 2. § x) pontja)

19 Az USA-val például 1976-ban kötött ilyen szerződést (Canada-United States Nuclear Liability Rules).

20 ld. XII. táblás törvények 8,5 és Földi, A. - Hamza, G.: id. mű 409. old.

bályozások kerültek azonban kidolgozásra a későbbiekben abból szempontból, hogy a károkozó vétkességének hiányában miként mentheti ki a károkozásért való felelősségét, milyen esetekben mentesülhet kártérítési kötelezettsége alól. A technikai újdonságok megjelenése, amely az átlagos, mindennapos emberi tevékenységnél nagyobb veszélyt, nagyobb kockázatot jelent mások számára emellett azt a szabályozási kényszert is felveti, hogy az ebből eredő kockázatot az ebből ténylegesen profitáló viselje, és ezért a jogalkotó *fokozott helytállási kötelezettséget* írjon elő az üzemeltető számára.

2. Megállapíthatjuk, hogy napjainkban az emberi tevékenység során mindennapossá vált a veszélyes és kockázatos tevékenység folytatása, ezért szinte a kivétel vált általánossá. *Az objektív felelősség ily módon generalizálódott*, ezért előtérbe került az esetleges károkért való megfelelő anyagi helytállás igénye, melyet elsősorban a biztosítók, pénzintézetek tesznek lehetővé. Ebben az általános tendenciában abszolút *eltérő vonulatot képez* az atomkárokért való polgári jogi felelősség szabályozása, egyrészt azért, mert az atomerőművek működtetésére vonatkozó szabályozás kialakításának csak akkor és annyiban van értelme, amennyiben káresemény felmerültekor az üzemeltető megfelelő pénzügyi fedezettel rendelkezik, hiszen az atomkárok esetében a kár természete folytán a vétkesség megállapítására általában nem nyílik lehetőség.

Ugyancsak specialitást jelent, hogy atomkár esetében a teljes kár mértéke valószínűsíthetően meghaladja a károkozó helytállási képességét. Harmadsorban pedig az atomerőművek működtetése általában állami tulajdonban és irányítás alatt áll, így valójában össznemzeti érdeket jelent azok fenntartása. E harmadik ok adja meg valójában a szabályozás sajátosságának legfontosabb elemét, miszerint az atomkárok felmerültekor nem az általános felelősségi elvek érvényesülnek, és nem is az objektív felelősségre vonatkozó szabályok, hanem pusztán egy kártelepítési szabályozásnak lehetünk tanúi. Ha atomkár keletkezik, úgy az üzemeltető köteles egy előre meghatározott összeghatárig helytállni, mely összeghatár alapvetően ahhoz igazodik, hogy az ennek fedezetére kötött biztosítási vagy más pénzügyi garancia szerződés terhei mellett még gazdaságos maradjon az üzemeltető működése. Másodsorban az állam köteles a károkat - szintén csak egy előre meghatározott mértékben - kompenzálni, ami valójában a tulajdonos mögöttes felelősségét jelenti. Végül soron azonban az állampolgárok kötelesek a saját kárukat viselni, mivel mind összecszerúságában, mind időbeliségében korlátozott a kártérítési igény érvényesíthetősége. Ez szinte azt jelenti, hogy az atomkárokért való polgári jogi felelősségről a felelősségnek a megszokott jogi értelmezése alapján nem is beszélhetünk, a jogi szabályozás csupán az esetleges atomkárok esetén történő kártelepítés szabályozását adja meg.

Hirdessen a

Jogtudományi Közlönyben!